

ER PÆDAGOGIK EN VIDENSKAB, ET FAG, EN DISCIPLIN? kan pædagogik som videnskab give det praktiske felt et løft?

Søren Hegstrup

Siden 1992 har de mellemlange videregående uddannelser været brikker i et meget turbulent uddannelsespolitisk spil. Snart skal uddannelserne være akademiske, snart professionsrettet. På trods af denne turbulens har pædagoger, lærere, sygeplejersker og socialrådgivere været i stand til at følge med og tilpasse sig lovgivningen. Spørgsmålet, som behandles i denne artikel er om der i denne omskiftelige tid kan skabes en vertikal dialog mellem det videnskabelige felt, det uddannelsesmæssige- og det praktiske felt.

Indledning

De fleste kender vel beretningen om den kinesiske kejser, som ville give sin søn det allerbedste: den største viden – alverdens visdom. Tillad mig at resumere historien. Jeg skal bruge plottet – til at slippe ud af arbejdet med artiklen med en konklusion – et muligt svar på de rejste spørgsmål.

Den kinesiske kejser bad sine vismænd indsamle alverdens visdom – og nedskrive den i bogform. Efter ti års intenst og hårdt arbejde opsøgte den viseste vismand kejseren og sagde, at nu havde vismændene indsamlet alverdens visdom og nedskrevet den i et 20-binds værk. Kejseren, der var blevet temmelig gammel sagde, at han ikke kunne nå at læse så meget. Han bad derfor vismændene om at skrive det om, således, at det blot blev til een bog. Endnu ti år gik. Og historien gentog sig. Den viseste vismand henvendte sig til kejseren og præsenterede stolt en bog. Kejseren, der nu var blevet meget gammel – og havde glemt alt om vismændenes opgave, spurgte overrasket, hvilken bog det drejede sig om. Han blev erindret om opgaven – hvortil han svarede, at han jo var blevet meget gammel og ikke havde tid til at læse en så tyk bog. Han bad vismændene om at nedskrive bogens indhold i bare een sætning. Endnu ti år gik. Og historien gentog sig. Den viseste vismand henvendte sig til kejseren og sagde, at nu havde de nedskrevet al verdens visdom i een sætning. Kejseren, der nu var blevet meget, meget gammel, og ikke kunne huske noget som helst, sagde, at han hellere ville have, at alverdens visdom blev samlet i eet ord. Endnu ti år gik. Og historien gentog sig. Den viseste vismand henvendte sig til kejseren, der nu var blevet meget, meget, meget gammel og sagde, at nu havde de fundet ordet, som indeholdt alverdens visdom. »*Lad høre!*«, sagde kejseren. Den viseste vismand meddelte stolt, at ordet var, »*måske?*«.

Skulle man driste sig til at forsøge at finde svaret på det rejste spørgsmål, om pædagogik er videnskab, fag eller profession, ja, så vil det nok gå som med kejserens vismænd. Først ville man skrive et tyve-bindsværk. Det var der næppe nogen, der orkede at læse. Så ville man forsøge sig med een bog. Den ville sikkert få samme medfart – ingen orkede at læse den. Og da der ikke længere skrives grundbøger i pædagogik¹, ja, så prøver jeg med en lille artikel, velvidende, at det er halsløs gerning! En legitimering af gerningen er, at stort set alle grundbøger, der skrives om pædagogik – er tematiserede artikelsamlinger. Sådan ligesom dette Nr. 2, 1998 af *PSYKE & LOGOS*. Til arbejdet! Lad mig forsøge at svare på mine spørgsmål. Jeg går kronologisk til værks.

Er pædagogik en videnskab

Det er muligt, at man kan finde en videnskabsmand, der arbejdede videnskabeligt med pædagogik – før 1800-tallet, men der er, blandt feltets forvaltere, udbredt enighed om, at pædagogik som videnskab gestaltedes i begyndelsen af 1800-tallet. På et tidspunkt, hvor Jean-Jacques Rousseau (1712-78) havde skrevet, *Émile, ou de l'éducation* og Immanuel Kant udgav sine forelæsninger om pædagogik, *Über Pädagogik* (1803). Det var netop i denne samtid, nemlig i 1806, at Johann Friedrich Herbart (1776-1841) udgav sit hovedværk, *Allgemeine Pädagogik aus dem Zweck der Erziehung abgeleitet*. I dette værk konkluderer han, at pædagogikken må frigøre sig fra filosofien og gestaltes som selvstændig videnskab. Det videnskabelige grundlag bliver etikken, som giver tilgang til at formulere mål – mens psykologien viser vejen, midlerne og forhindringerne. Jeg vil mene, at det har været god latin siden. Først langt op i det 20-århundrede melder andre videnskaber sig som interessenter. Primært sociologien. I DK ser vi det tydeligt i 70'erne. Og da Grue-Sørensen forlader sit professorat i pædagogik ved KU i 1979, for at overgive det til Staff Callewaert, bliver pædagogik som videnskab noget radikalt andet. Mens man i Norge og Sverige bliver mere og mere orienteret mod den anglosaksiske tradition, bliver vi i DK mere og mere orienteret mod den tysk/franske. Og sådan skal det være. En professor må nødvendigvis beramme sit territorium. For Staff Callewaert blev det – primært – Bourdieu-studierne, der blev rammen. Og Staff Callewaert er den eneste universitetsprofessor i pædagogik – nemlig som professor i pædagogik på Institut for filosofi, retorik og pædagogik. Vil man studere pædagogik, videnskabeligt. »Så må man læse Bourdieu hos Staff! – the real thing!« Akademisk snob, vil nogen mene. Jeg skal ikke bekende nogen holdning til den påstand, men blot oplyse, at der også findes professorater udenfor KUA – og i øvrigt overlade en evt. diskussion til de implicerede parter – Danmarks Lærerhøjskole, de tidligere universitetscentre, Danmarks Pædagogiske Institut – og så selvfølgelig – Institut for pædagogik, KUA.

Spørgsmålet om pædagogik er videnskab – eller kan gøres til videnskabelig genstand, kan der næppe siges noget entydigt om. Efter min opfattelse findes der så mange, der mener sig kvalificeret – og de kan næppe formulere enighed. Nogle vil mene, at pædagogik er videnskabsteori, andre at det er en filosofisk disciplin, andre igen at det er anvendt psykologi. Mindste fællesnævner er den korte leksikale formulering: *Pædagogik er videnskaben om opdragelse, undervisning og uddannelse*. Og da man ikke kan skille disse tre forhold fra hinanden, fordi opdragelse er undervisning og uddannelse vice versa, ja, så er pædagogik »det hele«. Og hvis noget er det hele – sådan videnskabeligt set, så er pædagogik i denne kontekst noget, der befinder sig mellem alting og ingenting. Og det er vel ikke så ringe endda. Alle forhold, der kan henregnes til *noget* vedr. opdragelse, undervisning og uddannelse, kan gøres til genstand for videnskabelig forskning: *Teoretiske Bourdieustudier* på KUA, *Feltstudier i børns kammeratskaber* på DPI, *Konfrontationsforskning i ufaglærte, arbejdsløse kvinders arbejdsmarkedskvalificering på VUS-kurser* på RUC, for nu at dokumentere lidt bredde.

Hvem kan forske i pædagogik? kan man spørge. Ja, det kan vel alle dem, der har en forskeruddannelse i pædagogik. Det vil sige alle, der har en licentiatgrad, en Phd.-grad eller er »rigtige doktorer«, fx i pædagogik. Og videre kan man spørge: Er der mange af dem – og hvor virker de? Et rimeligt svar er, et ja, der er en del – der er næppe noget tal på dem – men de virker på de ovennævnte institutioner. I de senere år har vi i DK set en »stor produktion« af Phd'ere. Nogle får beskæftigelse »på akademisk grund« – mere eller mindre solidt på universitær grund – andre igen finder jobs på semioffentlige institutter som AKF, amtslige forskningscentre og lign. Andre igen søger ud i serviceforskningen, som er den nye disciplin i visse undervisningsinstitutioner, fx lærer- og pædagogseminarier, sociale højskoler og sygeplejeskoler.

Opsamlende på spørgsmålet om pædagogik kan gøres til genstand for forskning og videnskab, vil jeg, med de ex jeg har henvist til o.f., mene, at der er en videnskab om pædagogik. Hvor mangfoldig, den end måtte være.

Er pædagogik et fag

Pædagogik er et fag i mange mellemlange videregående uddannelser som pædagog-, lærer-, socialrådgiver-, sygeplejerske- og faglæreruddannelsen. Omfang og timetal er meget forskelligt. I pædagoguddannelsen er, naturligt nok, pædagogik det største teorifag, såvel i »teoretisk omfang« som i timetal. Den praktiske pædagogik, praktikken, udgør endvidere næsten 1/3 af hele studiet (3½ år).

Pædagogikfaget i uddannelserne, som nævnt o.f., retter sig meget i indhold og mål mod den praksis, som den kvalificerer til. Men helt tydeligt er det, at den teoretiske del af faget henter inspiration, nogenlunde det samme sted. Ved en hurtig screening, af disse uddannelsers pensumplaner og redegørelser, afsløres det, at der i pædagogikfaget i stort set alle uddannelser læses Bourdieu, Giddens – Habermas, (i mindre omfang) Luhmann og Schön. Måske læses de ikke netop som primær kilde, men så i fordansket form. Blandt de hjemlige importører² kan i flæng og ikke-prioriteret rækkefølge, nævnes, Per Schultz Jørgensen, Jens Rasmussen, Kim Rasmussen, Carsten Nejst Jensen, Knud Illeris, Bent Madsen og mange, mange flere. Dokumentation kan tjekkes ved at læse artikel-forfatters litteraturhenvisninger til nutidens tidsskrifter³ og bøger om pædagogik. Man kan undertiden fristes til at undersøge, hvem der interesserer sig for disse forfattere – er det underviserne på uddannelsesstederne eller deres studerende. Nok de første, i bedste fald – de sidste.

Faget pædagogik er således blevet et multidisciplinært fag i mange af de mellemlange videregående uddannelser, der kvalificerer til arbejdet i pædagogiske institutioner, til undervisningsinstitutioner, til socialforvaltninger og til institutioner i den offentlige social- og sundhedssektor. Der synes at være et, ganske vist meget bredt, fælles teorifelt. Fælles kirkefædre, kunne man sige – med et utal af fortolknings- og anvendelsesmuligheder. Det er også i dette felt, der produceres hurra-ord og pædagogiske mantra'er. Det skal jeg komme ind på, i næste afsnit om pædagogik som disciplin – som genstandsfelt, i en profession.

Der synes at være specielt eet felt, som alle de omtalte faggrupper er optaget af: *Tacit Knowledge*. Tavs viden, som det kan oversættes med til dansk. Fælles for de o.f. nævnte uddannelser er, at man i stort set alle teorifag, er optaget af at formulere, hvad tavs viden er. *Tavs viden bliver hvermandseje*: Når sygeplejersken står ved sygesengen på stuen – så handler hun sådan, rent reflektorisk, per faglig konduite. Hun bruger sin tavse viden. Når socialrådgiveren i sit vejledningsarbejde pludselig »overrasker sig selv« i et spørgsmål, ja, så bruger hun sin tavse viden. Når psykologen i en legeterapi pludselig ser bag de blinde pletter, ja, så bruger hun sin tavse viden. Når pædagogen i vuggestuen pludselig trodser alle regler og lader et barn, der er ved at bemestre verden og omegn, kravle op på et bord, ja, så bruger hun sin tavse viden. Og jeg kunne blive ved..., på et tidspunkt kunne jeg finde på at fortælle om kokken, der bruger sin tavse viden, når han smager sovsen til. Tavs viden og habitus⁴ bliver af mange oplevet som det samme. Bourdieus mange ex på, hvad habitus er, kan til forveksling minde om de ex, som Schön anvender⁵. Spørgsmålet er for mig: *Hvad kan italesættes, og hvad kan ikke italesættes?* Eller man kan spørge, om det, der menes med tavs viden, er det, der hvis det italesættes, ikke findes mere. Præcis på samme måde, som Kierkegaard omtalte tavsheden.

Opsamlende på spørgsmålet om pædagogik er et fag, vil jeg mene, at faget i de mellemlange videregående uddannelser er som en pose blandede bolsjer. Et mangfoldigt felt. Den polarisering, vi tidligere så med opdeling i to skoler, en naturvidenskabelig og en humanvidenskabelig, er afløst af et atomiseret felt. Bøger og artikler om pædagogik er blevet en blandet landhandel – spændende fra de meget akademisk- og videnskabsteoretisk diskuterende – til de meget pragmatiske og handlingsanvisende. Ja, man kan sige, at hvem som helst kan have synspunkter på hvad som helst – alt er relativt! Vi lever i et risikosamfund, og faget *pædagogik* er et blevet et multidisciplinært felt med et utal af omdrejningspunkter, der er i stadig bevægelse – med eller uden videnskab og forskning. Tillad mig at henvise til en lille pædagogisk anekdote:

I en 8. klasse arbejdes der med USA. De er nået til New York. Læreren spørger ud i klassen: *»Er der nogen af jer, som ved hvor mange indbyggere, der bor i byen New York City?«* En dreng rækker hånden op siger: *»800.000«*. Læreren vil gerne lære børnene at skelne mellem staten New York og byen i staten New York – han prøver taktfuldt at komme i dialog med drengen ved at oplyse at der bor flere en i hele Danmark, nemlig 7 millioner. Drengen læner sig tilbage på stolen med bemærkningen: *»Ja, men det er nu altså min mening om den ting!«*

Tidligere rektor for Århus Socialpædagogiske Seminarium, Asger Hansen, har en gang udtalt, at man ikke kan meddele en uddannelse til pædagog alene på artikellæsning, leksikale opslag og gruppearbejde. Gør man det, så bliver gruppearbejdet udveksling af uvidenhed – og det kvalificerer næppe til praktisk pædagogisk arbejde. *»Det er nu min mening om den ting!«*

Er pædagogik en disciplin

Hvis pædagogik er en disciplin, hvem praktiserer så den disciplin. Ja, det gør naturligvis pædagoger. Som nævnt o.f., så er pædagogik et fag i pædagoguddannelsen og nært beslægtede uddannelser. Faget pædagogik rummer i disse uddannelser to discipliner – en teoretisk og en praktisk. Det er den sidste, dette afsnit, skal omhandle.

Pædagogernes faglige organisationer, BUPL og SL⁶ udgiver hhv. fagbladene: *Børn & Unge* og *Socialpædagogen*. I de senere år har der været sat fokus på, hvad jeg ville kalde de pædagogiske hurra-ord. Jeg nævner i flæng: *pædagogens kompetencer, pædagogens faglighed, børn og voksnes relationer, tavs viden, den reflekterende praktiker m.m.* Om disse emner, er der skrevet et utal af kronikker og artikler. Forfatterne er en bro-

get skare: pædagoger, psykologer, sociologer, socialrådgivere, terapeuter, forskere og videnskabsmænd. Uddannede, som ikke uddannede praktiskere. Jeg havde nær sagt, præster og lægfolk. I allerbedste mening redegør disse skribenter for hvad hurra-ordene betyder. Som læser, bliver man bombarderet med ekspertviden om dette og hint. Bombardementet, med information om de pædagogiske hurra-ord, har antaget en dimension, så det er vanskeligt at orientere sig. Selv med store anstrengelser er det vanskeligt, at orientere sig i dette tilbudsmarked. Der skiftes hurtigt ud på hylderne. Ligesom i den virkelige virkeligheds supermarked. Men nogle stabile varegrupper findes f.f. Jeg tillader mig at kalde dem de pædagogiske mantra'er. Det er også disse mantra'er, som gøres til genstand for mere teoretisk bearbejdning af fagfolk⁷, for senere at blive gjort til genstand for forskning⁸. Og for nu at sætte den helt på spidsen, så er det store hit blandt mange pædagoger og andre, som arbejder professionelt med børn, at sætte fokus på børn kompetencer⁹. Man få nærmest det indtryk, at alle fagfolk har levet i lykkelig uvidenhed om, at børn *kan selv*. Som var de født armløse konfirmander, der sad skævt på potten de første tre leveår. Jeg vil påstå, at alle, der har arbejdet professionelt med børneopdragelse i, som udenfor, institutioner, *ved*, at børn er kompetente – uanset om de fødes som tomme kar eller som tabula rasa. I det praktiske pædagogiske arbejde med børn har det været, og er det, en nødvendighed at tage udgangspunkt i barnets trang til at forvalte og regulere egen udvikling. Med andre ord, at opfatte barnet som et kompetent menneske, der vil, kan og skal udvikling. Som var det en inertiens lovmæssighed. Blot vil jeg mene, at det kantianske grundvilkår¹⁰ om pædagogikkens opgave f.f. er gældende: pædagogikken skal kultivere, moralisere, civilisere og disciplinere. Den pædagogiske praksis er feltet, hvor det kompetente barn møder pædagogen. Sammen sætter de dagsorden for, hvorledes barnet lærer at tage ansvar for egen læring. For denne kompetence er ikke medfødt. Den er dybt afhængig af samspillet med den til en hver tid gældende kulturelle, politiske, samfundsmæssige og historiske kontekst – den skal kvalificeres i.¹¹ Pædagogens opgave er at *lære barnet at bemestre egen læring*.

Og så til spørgsmålet, om videnskabelighed og forskning kan give praksisfeltet et kvalificerende løft. Jeg skriver ikke kvalificeret løft, men kvalificerende løft. For praksis er som nævnt o.f. at pædagogikken er kvalificeret *på egne præmisser*. Selvom det kan lyde poppet og leflende, så vil jeg mene, at forskere og andre, der vil arbejde på at give den praktiske pædagogik et kvalificerende løft, bør vise meget mere ydmyghed overfor sagens genstand – ellers får det den stik modsatte effekt: en dequalificering af praksis og i værste fald en nedgøring. Nogenlunde som det er påstået¹², at Alf Ross med sin trang til at videnskabeliggøre jura, ofrede moralen i retsfilosofien. Han ofrede den af naturretten givne *retsfølelse*.

Afslutning

Opsamlende på spørgsmålet om pædagogik er en disciplin i forhold til praktisk pædagogisk arbejde – og om forskning og videnskab kan give et kvalificerende løft vil jeg sige: Ja, men kun hvis forskningens resultater kan anvendes vertikalt af såvel de, der arbejder videnskabeligt, som de, der arbejder med pædagogik – i teori som i praksis. Og det vil kræve – at der luges kraftigt ud i hurra-ordene. Vig pladsen for et gammelt kinesisk mantra: *MÅSKE*.

Eller sagt på en anden måde: trods, disse mine grove generaliseringer og udokumenterede påstande, vil jeg mene, at der er noget om snakken – måske...

NOTER

1. Jeg diskuterer denne påstand i artiklen: *Socialpædagogik og pædagogik i et paradigmeskift*. Tidsskrift for Socialpædagogik nr. 1, 1996.
2. Med overlæg nævnes de i tilfældig rækkefølge. Uden titel og akademisk grad. Ej heller er der nævnt fødselsår for personer født i det 20. århundrede.
3. Dansk Pædagogisk Tidsskrift, Nordisk Pedagogik, Social Kritik, Tidsskrift for Socialpædagogik, Uddannelse, Unge Pædagoger, Vera m. fl.
4. Læs fx, Staff Callewaert: *Kultur, pædagogik og videnskab. Om Pierre Bourdieus habitusbegreb og praktikteori*. Akademisk Forlag 1992.
5. Læs fx, Donald A. Schön: *Educating the reflective Practitioner*. Jossey-Bass Publishers 1987.
6. Børne- og Ungdomspædagogernes Landsforbund & Socialpædagogernes Landsforbund.
7. Fx: *Pædagogens kompetencer*, red. Daniela Cecchin et al. Børn & Unge 1996.
8. Fx.: *Pædagogisk faglighed i daginstitutioner*, red. Inge M. Bryderup. DPI 1998.
9. Jesper Juul har skrevet bogen: *Det kompetente barn*. Schönbergs Forlag 1995.
10. Beskrevet i *Über Pädagogik*, som omtalt i første afsnit.
11. Læs, Peter Kemps indlæg fra d.å.'s Sorø-møde: *Engagement for det sårbare*. Uddannelse nr. 7, 1998.
12. Læs, Peter Høilunds: *Den forbudte retsfølelse*. Munksgaard 1992.